
Dansen om sprog og retstavning i Martinus' værker

Af Jacob Kølle Christensen

Hvornår er det i orden at ændre i ældre værker - og hvordan gør man det i så fald forsvarligt? Svarene er ikke altid indlysende, men spørgsmålene må ikke spænde ben for formidlingen af værkerne.

I 1986 brød den såkaldte majonæsekrig ud. Erik Hansen, tidligere professor i dansk sprog ved Københavns Universitet og daværende formand for Sprognævnet, havde i 1985 i et interview givet eksempler på nye ord i *Retskrivningsordbogen 1986*. Der var bl.a. tale om flere franske låneord, som nu også måtte skrives i en dansk form - fx "konjak" (cognac), "resurse" (ressource) og "majonæse" (mayonnaise). Det udløste en ophedet mediedebat - især om stavemåden "majonæse". Det gik så vidt, at regeringen greb ind.

Det er ikke nyt, at vi diskuterer, hvordan danske ord skal staves, og det er heller ikke nyt, at debatterne udvikler sig til højrøstede diskussioner eller veritabel ordkrig. Den litterære verden har fx også længe interesseret sig for, hvordan vi bedst udgiver afdøde forfatters værker. Og uenighed om fremgangsmåderne kan åbenbart nemt få den indre kriger op i os.

Er det fx sproglig skalpering, når man "oversætter" Grundtvig, HC Andersen eller Kierkegaard til nudansk? Det mener nogle. Eller er det omvendt en nødvendig håndsrækning til almindelige læsere, der nemmere forstår de litterære dybsindigheder i et nutidigt sprog? Det mener andre. Og hvad med retskrivningen? Er det i orden at opdatere efter de nye regler, eller går noget tabt? Hvis der er noget, der kan få os bogorme op af stolen, er det en filologisk debat. Især når diskussionen gælder det, vi opfatter som kulturskatte.

Ny retskrivning i *Livets Bog* – og andre bøger

Da *Livets Bog* skulle genudgives på Borgens Forlag i 1981-85, ønskede Martinus, at det skete så billigt som muligt. Derfor lavede man et fotografisk genoptryk af de tidligere udgaver med gammel retskrivning frem for at lave en ny udgave med helt ny sats. Flere tiltag viser dog, at Martinus på sigt ønskede sine værker opdateret med ny retskrivning:

1. Flere bøger blev retskrivningsopdateret i hans levetid. Bogen *Bisættelse* fik ny retskrivning, da den udkom som bog i 1951 kun 3 år efter den store og omdebatterede retskrivningsreform i 1948 (den oprindelige publicering i *Kosmos* 1934-35 var med gammel retskrivning). Flere småbøger udkom ligeledes med ny ændret retskrivning.
2. Førsteudgaven af *Det Evige Verdensbillede 1-3* (1963-68) var med ny retskrivning.
3. Ved korrekturgennemgangen af *Bisættelse* i 1978 godkendte Martinus bl.a. at rette svingende brug af store og små begyndelsesbogstaver i navneord.
4. I *Det Evige Verdensbillede 2* (1964) samt i *Menneskehedens skæbne* (småbog nr. 1, 1962) citerede Martinus de centrale tolv punkter fra *Livets Bog 1*, stk. 117, omsat til ny retskrivning.

Martinus' værker med ny retskrivning

Sådan er det naturligvis også i Martinus-kredse, hvor Martinus' værker ikke overraskende ligger højt på listen over kulturskatte. Der er mange og delte meninger – også selvom det kun drejer sig om et forholdsvis lille indgreb som en retskrivningsopdatering.

Ved en retskrivningsopdatering rettes teksten til at følge de gældende retskrivningsregler. Fx rettes "kunde/skulde/vilde" til "kunne/skulle/ville", "aa" til "å" og stort begyndelsesbogstav i navneord til lille. De udgaver af Martinus' værker, der har fået ny retskrivning, er opdateret efter reglerne fra retskrivningsreformen i 1948 samt Dansk Sprognævns retskrivningsordbog fra 2001. Her er et eksempel fra *Livets Bog 1*, stk. 21:

Gammel retskrivning:

"Jeg saa, at *Verdensaltet* var *udgørende eet eneste stort levende Væsen*, i hvilket alle andre Væsener hver især var Organer, og at *vi alle Mennesker, Dyr, Planter og Mineralier udgjorde een Familie*, var af det samme Kød og Blod, billedligt set."

Retskrivning efter 1948-reformen:

"Jeg så, at *verdensaltet* var *udgørende ét eneste stort levende væsen*, i hvilket alle andre væsener hver især var organer, og at *vi alle mennesker, dyr, planter og mineraler udgjorde én familie*, var af det samme kød og blod, billedligt set."

Martinus Institut opdaterer retskrivningen – på linje med flertallet af andre udgivere af ældre bøger i Danmark og udland – bl.a. for at gøre det lettere at læse og søge i værket.

Sagen om piratkopierne af *Livets Bog*

Martinus foretog selv retskrivningsopdateringer i flere af sine værker. Bogen *Bisættelse* fik fx ny retskrivning, da den udkom i 1951, og flere småbøger udkom ligeledes med ny og ændret retskrivning (se faktaboks forrige side).

Det har dog ikke taget luften ud af debatten om retskrivning og korrektur i Martinus' værker. I 2009 medvirkede uenighederne bl.a. til, at en lille gruppe mennesker piratkopierede og massedistribuerede historiske udgaver af værkerne. Det initiativ kører Institutet i skrivende stund stadig en retssag imod. Det er ikke for at pege fingre ad andre, at jeg skriver om dette. Men det viser hvor følsom en sag, vi berører.

Den videnskabelige sprogdebat

Retkskrivningsopdatering af ældre, danske forfattere har stor interesse i sprogvidenskabelige kredse. I artiklen *Christian én, to, tre, fire* udtaler professor Erik Hansen om retskrivningsopdatering: "*Foretager man en ortografisk modernisering [retskrivningsopdatering] ... vil flere læsere kunne være med, men originalens stavemåder og de udtaletræk, de muligvis gengiver, kan ikke mere ses.*" (*Mål & Mæle* 3, 1994).

Erik Hansen finder dog ikke, at der dermed sker et indholds- eller meningstab. Det gør andre sprogforskere heller ikke – ej heller når det gælder skønlitteratur. Fx opdaterede Stockholms Universitet retskrivningen i sin udgivelse af Strindberg i den videnskabelig udgave af *Samlade Verk*. Udgivelsen skulle både bruges til litteraturforskning og til almindelig læsning. I Tyskland udgives studieudgaver for universitetsstuderende ofte retskrivningsopdateret fx *Goethe: Sämtliche Werke* (Carl Hanser 1985-98) og ikke mindst det store *Bibliothek deutscher Klassiker*, der siden 1985 har udgivet talrige forfatterskaber. Kun i helt særlige tilfælde kan retskrivningsopdatering medføre forstyrrelser af indholdet. Jeg spurgte Johnny Kondrup, professor i nordisk litteratur ved Københavns Universitet, om problematikken.

"Idet substantiverne ikke længere skrives med stort begyndelsesbogstav, kan der forekomme tilfælde, hvor man ikke kan se, om et ord er et substantiv eller et adjektiv. Der kan også opstå tvivl, om et ord er infinitiv eller imperfektum, når

det gælder kunne/kunde, skulle/skulde, ville/vilde," udtaler Johnny Kondrup.

Ved genudgivelsen af Martinus' værker er Institutets sproggruppe dog ikke stødt på sådanne specialeksempler, der primært vedrører tekster af ældre dato end Martinus'. Skulle vi en dag finde et eksempel på dette, kan det fx afhjælpes med en forklarende note i bogen. Der synes altså ikke at være noget tab af mening ved retskrivningsopdatering, og det kan for almindelige læsere da også synes oplagt, at der ikke går indhold tabt, når man ændrer et ords stavemåde fra gammel til ny.

Det gør der derimod, når man sprogmmoderniserer, dvs. udskifter forældede eller uforståelige ord med helt nye – fx "elektronhjerne" med "computer". Men egentlig sprogmmodernisering laver Institutet dog ikke. Og totalt forældede ord som fx "ligbegængelse" forklares i en note, at det betyder "begravelse".

Udgivelser har forskellige formål

Vi bliver nok ikke foreløbig enige om, hvad der er den bedste udgivelse af Martinus' værker. Karen Blixen var i sin tid fx også imod, at man ændrede retskrivningen i ældre skønlitterære værker: "*En Kvinde med Qu kommer, maaske paa Grund af sin Lighed med det engelske Queen og af selve Bogstavet q's Sjældenhed, mere majestætisk sejlende ind i en Sætning end en Kvinde med Kv, der har Associationer med en Kvie.*"

Man kan sige for og imod, men det korte af det lange er måske, at udgivelser sker med forskellige formål. Fx skal udgaver rettet mod sprogforskere adskilles fra udgaver rettet mod en bredere læsekreds.

Uanset om vi har gjort os det bevidst eller ej, ser vi altid fortiden gennem nutidens briller. Det, vi i dag ser som særlige træk ved en ældre udgave såsom retskrivningen, havde på udgivelsestidspunktet ikke nogen særlig betydning. Typografi mv. følger altid tidens normer. Ældre stavemåder og skrifttyper kan måske kaldes historiens vingesus eller poetiske aura. Men selv faksimileudgaven af *Livets Bog*, der nu er tilgængelig og kan købes på martinus.dk, kan aldrig genskabe præcis den samme oplevelse, som et ægte eksemplar af førsteudgaven kan give os – eller kunne give datidens læsere. Fortiden lader sig nu engang ikke indfange andet end i vores erindringer.

“Er åndsvidenskab ikke åndsvidenskab uanset retskrivning, ligesom mælk er mælk uanset fedtprocent – eller ligesom majonæse og mayonnaise betyder det samme og smager ens?”

Hvorfor overhovedet diskutere?

Jeg har lige hentet et glas mælk i køkkenet og taget en tår foran min computer. Det smager lidt underligt, og det går op for mig, at det er minimælk. Jeg foretrækker sødmælk, men min steddatter er på besøg denne weekend, og hun drikker minimælk, så det har vi købt.

Jeg tømmer glasset, og nu smager det vel egentlig ok, når jeg altså lige har indstillet mig på det. Jeg bebrejder naturligvis ikke den søde pige, at kartonen stod på min sødmælks plads. Jeg tager heller ikke emnet mælkesmag op med hende. Den slags skal man ikke diskutere, og jeg er ærlig talt også mere interesseret i at få nogle hyggelige timer med familien, når jeg er færdig med at skrive.

Måske ligner mælkeproblematikken vores litteraturproblematik lidt. Er åndsvidenskab ikke åndsvidenskab uanset retskrivning, ligesom mælk er mælk uanset fedtprocent – eller ligesom majonæse og mayonnaise betyder det samme og smager ens? I virkeligheden bør vi måske spørge, hvorfor vi overhovedet diskuterer det her så meget. Hvorfor kommer vi så hurtigt op af stolen, når andre har en anden indstilling til Martinus' værker end vi selv? Jeg kan selv lade mig rive med. Men det fantastiske er, at jeg med benene på sofabordet og en Martinus-bog i hånden altid ved, at jeg dybest set er ret ligeglad med retskrivningen.

Indrømmet – jeg er sofalæser – og når jeg hen slængt læser analysernes kærlighedslogik, glemmer jeg hurtigt, hvorfor jeg blev irriteret over andres synspunkter. I stedet fyldes jeg med glæde og fred og får lyst til at lytte frem for at fortælle. Og det er vel det, det hele handler om?

Lad mig slutte af med at citere Martinus. Her er, hvad han selv skrev om værkernes stil, form og indhold i *Stilforskeren og åndsforskeren* (Artikelsamling 1, stk. 7.18): “[Livets Bog] kan kun virkelig åbnes af den, der har nået et sådant begær efter åndelig viden, at han i sin søgen efter denne ikke lader sig hindre hverken af stil eller form. Hans bevidsthed må være så åndeligt fremskreden, at disse nævnte realiteter er blevet et så ganske underordnet spørgsmål, at han ikke ønsker at spilde tid med nogen som helst form for kritik af disse. Kun den, der er således indstillet, kan gøre sig håb om i nogen grad at kunne åbne Livets Bog og komme til den dybere mening, som er skjult bag den for alle synlige tekst og stil. Enhver sandhedssøger eller åndsforsker, der ikke har den her skildrede indstilling, men mere hæfter sig ved stilen eller den ydre form, er jo ikke åndsforsker, men stilforsker eller forsker af den ydre form.” ●